

ԱՄՍՈՒԱՅ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Լոյս տեսաւ ականաւոր հայ զրազէտ Կ. Կոստանեանցի «Հայազիտութիւնը արեւմտեան Եւրոպայում» նոր աշխատութիւնը: Հին սերունդի նշանաւոր գործիչներից մէկի այս գրքի մասին մենք առանձնապէս պիտի դրենք, իսկ այժմ այս գրքի մէջ բերած Տուրնըֆօրի կարծիքը հայերի մասին կարելի էր կապել ներկայ կեանքի հետ: Տուրնըֆօրը ասում է les Armeniennes les meilleurs dens du monde այսինքն՝ «Հայերն աշխարհիս լաւագոյն մարդիկն են»:

Հայերը ի հարկէ աշխարհիս երեսին ամենալաւ մարդիկը չեն. բայց որ հայ ժողովուրդը բոլոր միւս ազգերից ամենից հալածուած ժողովուրդն է, որը չէ կորցրել տակաւին մարդկային շատ իղէալական յատկութիւնները, այս անկասկածելի է: Գրիտտոնէութիւնը ընդունելուց լետոյ հայերը մի դօրեղ ծննդով են ունեցել դէպի Եւրոպա և եւրոպական քաղաքակրթութիւնը: Շատ թանգ է արժեցել հայերին այս ծննդովը, բայց նրանք մինչև այսօր յամառ կերպով սպասում են Եւրոպայից զալիք հայրական մեսսիային: Կիլիկիայի Ռուբինեանց կարճատև թագաւորութիւնը ոչ միայն եւրոպական Ֆէօդալիզմի կարգն ու կանոնը ընդունեց, այլ նոյն իսկ պատրաստ էր կաթալիկ կրօնը ընդունելու: Երբ որ ընդմիշտ մեռաւ հայի յոյսը վերաստեղծելու իր քաղաքական անկախութիւնը, հայը շարունակեց իրրև անհատ պահպանելու իր ազգային գոյութիւնը և՛ մեռաւ նրա մէջ հասարակօգուտ հիմնարկութիւններ հաստատելու ծագումները: Թիւրքիայի ազգային սահմանադրութիւն, Պօլսի ազ-

գային հիւանդանոց, Լազարեան ճեմարան և նոյնիսկ վերջին յեղափոխական շարժումները, որ սակայն անմիտ տակտիկայով էին ղեկավարուում, հայի հոգու իդէալական առանձնայատկութիւնների արդասիքներ են:

Հայ ժողովուրդը իւր բոլոր շրջապատող դրացիներից միշտ աւելի առատածեռն է եղել հասարակական հիմնարկութիւնների օգտին դոնորներելու: Այս օրերս մեռաւ մի հասարակ դարարողի վաճառական՝ Իսահակ Թադէոսեան, որ կենդանութեան ժամանակ շատ քիչ էր յայտնի, բայց բանից դուրս է գալիս, որ նա ոչ միայն մի քանի տասնեակ հազար մանէթ է նուիրել Ղարաբաղի թեմական դպրոցին՝ այլ որ ունի աւելի արժէքաւոր կտակ: Ել չենք խօսում յայտնի բարեգործ Մանթաշեանի բաղձաթիւ դոնորներութիւնների մասին: Բայց ո՞վքեր են Հայ ժողովրդի և Հայ աղդի վատագոյն յատկութիւններով օժտուածները, օտարների տուաչ հային վարկաբեկ անողները: Փառամոլութեան և շահասիրութեան համար կուսակիւցները զոհատր հաշնող մարդիկ և բիւրոկրատիական հակումներով համակուած հայ ինտելիգենցիան:

Ինտելիգենցիային են պատկանում «Իրօշակ»-ի խմբագրութեան անդամներն ու Ս. Սպանդարեանցը, որոնցից մէկը մեղադրուած է զրպարտութեան, իսկ միւսը մատնութեան մէջ:

Եւրոպայում հրատարակուող «Իրօշակ» լրագրի մէջ, որ Դաշնակցական կուսակցութեան կենտրոնական թերթն է, տպուած է եղել մի խիստ յօդուած, որով ամբաստանում են «Նոր-Դար» լրագրի խմբագիր Ս. Սպանդարեանցին, իբր թէ նա 6 տարուց ի վեր գաղտնի լրտեսի պաշտօն է վարել, յայտնի վարձատրութեամբ, ռուս կառավարութեան որոշ հիմնարկութեան մէջ: Մենք այդ յօդուածը չտեսանք, բայց կարդացինք հայ և ռուս բոլոր թերթերում թերևս դէմ բազմաթիւ յօդուածներ այդ մասին: Ինքը Սպանդարեանցը հանդէս եկաւ մամուլի մէջ և բողոքեց, որ այդ ամենը զրպարտութիւն է և զնաց Եւրոպա Դաշնակցութիւնը մեղադրելու զրպարտութեան մէջ ընկերական և պետական դատարանների միջոցով: Հասարակական կարծիքը և մենք դրա հետ հակուած էինք իրօք զրպարտութիւն համարել այդ ծանր մեղադրանքը, երբ մամուլի մէջ հանդէս եկաւ Մենշիկովը, որ նախկին

ծառայող էր պետական գաղտնի ոստիկանութեան մէջ և կրկնեց «Դրօշակ»-ի ասածները, աւելացնելով, որ ինքը անհերքելի փաստեր ունի այդ մասին: Այժմ ամենքը սպասում են անհամբեր, թէ ինչ ցոյց կտայ պ. Սպանդարեանցի յարուցած դատը և, իր ասելով, ձեռքին ունեցած մեղադրանքը ոչնչացնող փաստերը և ինչ՝ Մինչիկովի սպառնացող գրութիւնը: Բայց մինչև խնդիրը կպարզուի, տեսնում էք, որ մեր ինտէլիգենցիայի շնորհիւ հանդէս են հանւում հայի վատ հակումները, լինի այն մէկ կողմի զրպարտութիւնը թէ միւս կողմի լրտեսութիւնը:

Ռոստովի մօտ Միհրանի սպանութեան վրայ մանրամասնութիւններ է տալիս Ազատամարտը: «Սեպտ. 4-ին եկած էր Ռոստով, ամբողջ օրը մնաց ծածուկ և զգուշաւոր, Սեպտ. 6-ին, իրիկուան 9-ի կառախումբով կ'վերադառնար իր բնակատեղին, Ռոստովի մօտ ուսնական գիւղ մը, ուր պիտի սպասէր մինչև Դաշնակցութեան դատաւարութեան սկսիլը: Կառախումբին նոյն վակոնին մէջ կ'նստի Դաշնակցական թէրօրիստը, կիմնագիսթի տարազով: Դեռ արածին կայարանը չհասած, տէրօրիստը կը մօտենայ Միհրանին և «Միհրան, պաշտպան է ինքզինքդ, պիտի սպաննեմ քեզ», կ'ըսէ. քանի մը վայրկեան վիճաբանելէ ետք, որու միջոցին Միհրան մէկ ձեռքով զէնք հանել կ'պատրաստուի ու միւսով տէրօրիստին ձեռքը բռնել, այս վերջինը հրազէնը կ'պարպէ Միհրանի կուրծքին վրայ, հարցնելով. «Միհրան, կ'զղջմա ըրածներուդ վրայ»: Կառախումբը կանգ կ'առնէ, իրարանցում կ'սկսի. տէրօրիստը օգտուելով այս խուճապէն, կ'անհետանայ մութին մէջ: Միհրան ժամանակին եղած էր Դաշնակցական զինուոր, 1906—907-ին կսգմեց դաւադրական խումբ մը, «Զինուորական խորհուրդ» անունով, նպատակ ունենալով սպանել Դաշնակցական բոլոր ղեկավար անհատները Կովկասի մէջ, վերցնել գոյութիւն ունեցող Մարմիններն և անոնց տեղ հաստատել իր թիկտատորութիւնը: Այս նպատակն իրագործելու համար կատարեց կարգ մը ռճիրներ: Դաշնակցութեան 1907-ի ընդհ. ժողովը արտաքսեց զինք Դաշնակցութեան շարքերէն: Ազատամարտի՝ աւելցնէ որ Միհրան միակ վկան է, այսինքն անորակելի մատնիչն է այն քանի մը հարիւր Հայերուն որք իբրև Դաշնակցական ամբաստանուած՝ բանտարկուած են և երկու տարիէ ի վեր կ'տառապին Նովոչէրքասքի բանտի մէջ: Երեք մահափորձ եղաւ իրեն դէմ: Անգամ մը Արմաւիրի մէջ, ուր թէ Ժանրապէս վերաւորուեցաւ, բայց հիւանդանոց փոխադրուելով դարմանուեցաւ: Երկրորդ մահափորձը կատարուեցաւ Տփղիսի մէջ, անցեալ դեկտեմբերին, որի միջոցին դարձեալ երկու վէրք ստացաւ, իսկ երկու տէրօրիսթները շրջապատուելով գազաքններէն կուռեցան և յետոյ անձնասպան եղան: Երրորդ մահափորձը եղաւ այս վերջինը: